

Hőseink a falon

IRÓNIA ÉS DISTANCIA

Hadd kezdjem egy versidézettel, amelynek szerzője időnként felbukkant aközött a tucatnyi fiatal között, akik majd ötven évvel ezelőtt, Kemény György útmutatásait követve harsány színekkel töltötték fel a belvárosi cselédszoba falára felvitt provokatív képzőn körvonalait.

De ez nem ideje semminek.
Itt szemedbe süt a nap, de nem
ébredsz,
itt zümmöghet az éj, de te nem
alszol,
itt készülődsz, de nem még
sehová,
itt lépdelsz, de mint hengeren
a mókus.

Mert ez nem ideje semminek.
(Petri György: *Zátony*)

A levegőégbe süti farkát
mind, aki a jövőt akarta.
(Petri György: *Viturbius Acer
fennmaradt verse*)

A szobafestés résztvevői kétségtelesenül azok közé tartoztak, akik a jövőt akarták. Akkor hát a jövőnélküliség és az időnkívüliség elviselésének, a teljes kilátástalanság túlélésének egyik útja, a természetlen önelvezet produktuma lenne ez a színes szoba? Csupán elleplezi a depressziót, elhülyéskedéssel teszi elviselhetővé ezt az életérzést az, amit a falra festettünk? Vagy azért valami más is ott van a falon, csak érteni kell a jeleket?

Mert ezek az évek valóban a legkilátástalanabb, legdepressziósabb idők közé tartoztak annak a generációnak az életében, amelyik a bulifótokon rokkendrollozik, és a cselédszobában fest. 1970-ben vagyunk.

Prága és Párizs
csend és szálló por
veríték az arcokon
menetoszlop vége

– írta a (költőként méltatlanul elfeleddett) színházcsináló, Bálint István.

Ennek a menetoszlopnak a végén kullogtak a falfestők, akiknek felforgató álmai logikailag áttetsző, tiszta és kényszerítő erejű elméletekből és az ezeket – természetesen – minden kétség nélkül beigazoló, csak éppen máshol zajló eseménysorokból épültek. Azt a világot, amiben éltek, már rég megvetették, de – főleg azok, akik az '56-os forradalom idején még kisgyerekek voltak – a teljes egyenlőség igazságos társadalmába vetett hitet még nem adták fel. A reményt nemcsak az elmélet – no, nem a hivatalosan forgalomban lévő marxizmus-leninizmus, hanem az, amiről úgy gondolták: a még hamisítatlan, eredeti marxi, sőt, fiatal marxi – ígérete meggyőző logikával, hanem az 1968-as év eseményei is Nyugaton és Keleten, valószínűtlen egybeeséssel. Talán mégiscsak van valami esélye a társadalomnak, amiben az ember reggel *halász*, délben *vadász*, este pedig *kritikai kritikus*?

Az eufória csak rövid ideig tartott. 1968 augusztusának végén, a prágai utcán felvonuló tankok nyomában végleg beállt – ahogy Leszek Kolakowski mondta – a marxizmus klinikai halála.

Amiben hittem,
többé nem hiszek.
De hogy hittem volt,
arra naponta emlékeztetem magam

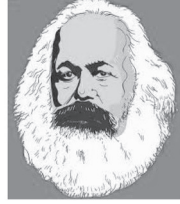
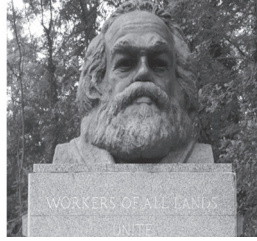
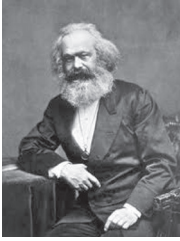
– írta Petri.

Nos, ami a cselédszobafalon megjelenik: emlékeztető. Egy átmeneti pillanatot tükröz: a korábbi hit helyén még nincs semmi, legfeljebb a pofára esés élménye. De annak elbeszélésére, hogy mi is történt (velünk), még csak egy régi nyelv áll rendelkezésre. Ezen kellett elmondani, hogy a régi nyelv már használhatatlan. De lehet-e távolságot teremteni egy nyelvtől azokkal a szavakkal, amelyektől távolságot akarok teremteni? Ez egy veszélyes és nyomasztó helyzet. Ebben a helyzetben az irónia a túlélés keskeny ösvénye. Rorty szerint csak az iróniával vagyunk képesek distanciát teremteni egy adott, bővíthető, de nem meghaladható „végső szótártól”. „Végső abban az értelemben, hogy ha kétely merül fel ezen szavak értékével kapcsolatban, használóiknak nincs nem-körkörös érvelési lehetőségük. A nyelvvel e szavakig tud elmenni; ezeken túl csak a reménytelen passzivitás vagy az erőszakhoz való folyamódás van. (...)”

Vagy a máj, vagy a rendszer

– írta Petri.

Ezen a faliképen mintha csak Rorty használati utasítása valósulna meg: „Az 'ironikust' úgy fogom definiálni, mint aki a következő három feltételt teljesíti: (1) Radikálisan és folyamatosan kételkedik saját jelenleg használt szótárában, mivel nagy hatással voltak rá olyan más

A Marx-kánon

Marx a seccón

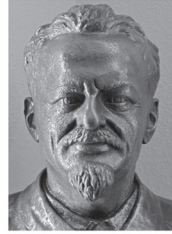

Angela Davis a seccón

szótárak, amelyeket más emberek vagy könyvek tartottak végsőnek; (2) Tudja, hogy a saját jelenlegi szótárában megfogalmazott érvek sem alátámasztani, sem eloszlatni nem képesek szótárával kapcsolatos kételeteit; (3) amennyiben saját helyzetéről filozofál, nem gondolja, hogy szótára másokénál közelebb állna a valósághoz, hogy kapcsolatban lenne egy rajta kívül álló hatalommal.” (Rorty 1994:89)

A falon Karl Marx, Lev Trockij, Lukács György, Angela Davis és Alekszander Szolzsenyicin. Furán, fura dolgoktól és szövegektől körülvéve, fura együttesként.

Marx, minden marxisták ősatyja: Le Vieux – egy megtört aggastyán, nyakában partedlivel, talán, hogy le ne csöpögtesse a tejbepapit. Lev most nem a bolsevik forradalmat diadalra vezető lánglelkű harcos, hanem egy fiatal forradalmár ficsúr, (aki majd az agg partedlis későbbi földi helytartóinak igaz híveként eljáró másik forradalmár jégcsákányával a fejében végzi). A próféta és atyamester, Lukács György, akit a szocialista rendszerek egyik verziója sem tudott sem lenyelni, sem kiköpni. Mondjuk, mert nem hagyta sem ezt, sem azt. Akinek olvashatatlan

A Trockij-kánon

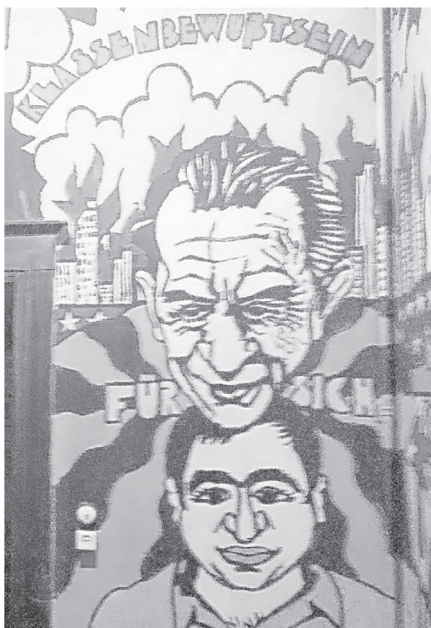

Trockij a seccón

és elkészülte után azonnal feledésbe merült művét, *A társadalmi lét ontológiájáról*, a seccofestés hónapjaiban a szoba egyik lakója, Bence György, ekkoriban Lukács disszertánsa, itt, ebben a szobában próbálta tisztázatba tenni – tudatában az íráshalmaz jelentéktelenségének. Feje fölött nem véletlenül magasodik a Mester, nyomasztó szuperego képében. De ennek a Lukácsnak a fejéből mégsem a társadalmi lét ontológiája felhősödik fölénk, hanem ötven évvel korábban írott, saját maga által többszörösen kiátkozott főművének alapfogalma – a Klassenbe-

wusstsein-für-sich –, hogy az úrben aztán kiszüljön belőle a feszültség egy ellenkező előjelű töltéssel ütközve. Angela, a szép, fekete forradalmár-lány, a '68-as mítosz egyik megtestestítője. A szovjetmarxizmus ádáz ellenfelének, a diákmozgalmak egyik idolkájának, Herbert Marcusénak tanítványa és asszisztense, közben a rendíthetetlenül szovjethű amerikai kommunista párt tagja, ugyanakkor a „fehér” párttal leszámolni készülő, radikális, a terrortól sem idegenkedő afro-amerikai mozgalom, a Fekete Párducok harcos támogatója, amelynek vezetője, Huey Newton világosan megmondta, hogy hol a Lukács-féle fehér marxisták és kommunisták helye a forradalmi mozgalomban: *„Visszaszereztük szellemünket, amelyet eloroztak tőlünk, és mi döntjük el, hogy milyen politikai és gyakorlati álláspontot foglalunk el. Mi dolgozzuk ki az elméletet és mi érvényesítjük a gyakorlatot. A fehér forradalmárok kötelessége, hogy ebben segítsenek bennünket”*.

Nos, akkor a Klassenbewusstsein-für-sich a Rassenbewusstsein-für-sich forradalmának engedelmesszolgálólánya lenne? A Kígyó utcai cse-

Bence – Lukács – Klassenbewusstsein a seccón

lédszobában már az öntudatra ébredt forradalmi proletariátusba helyezni a jövő reményét is elég nagy lélegzetet igényelt, de ehelyett egy öntudatra ébredt faji kisebbségben fedezni fel a minden embert felszabadító forradalom szubjektumát, ebbe látni bele a nagy felszabadulást, az egész emberiség emancipációját – ez már nehezen volt kivitelezhető. De mindez a régi nyelven elmondhatatlan, a nyelvet csak felrobbantani lehet.

És mindehhez Alexander Szolzsenyicin, a betiltott friss Nobel-díjas, akit két év múlva utasítanak ki a Szovjetunióból. Ebben nekem is volt valami szerepem: az előző egyetemi tanév nagy részét Leningrádban töltöttem, ahol alkalmam volt

megismerkedni az ottani kulturális alvilág – elegánsabban: ellenkultúra – elképesztő alakjaival, azokhoz hasonlókcal, mint akik Ulickaja *Imágó* című regényének hősei. Láttam, hogy számukra Szolzsenyicin, az önmagát egy másik, minden rendszeren kívüli galaxisba pozicionáló író volt – Leonard Cohennel szólva: a rés, amin betör a fény, a külső tekintet – akinek a falon lévő többiekre szegzett szemében a szoba falának összes alakja csak az emberiség totális hanyatlásának megtestesülése lehetett.

És végül a közismerten, sőt zavarba ejtően prűd, és egyben álszent forradalmárokat és ellenforradalmárokat körülfonja – és ezzel nagy idézőjelbe teszi –, ami oly idegen volt mindnyájuk számukra: az erotika és a szex popartós rengetege, felidézve Sade márki kaján tekintetét: „Mert mit ér az egész forradalom, ha nincs benne általános bujálkodalom”.

Mindenki, aki a falon van, más-képp van ott, mint ahogy a kánonból ismerik, meghökkentő a másokkal való együttese, ezáltal mindenki idézőjelbe, sőt egymás által idézőjelbe téve, és az összes idézőjelezés egyetlen nagy idézőjel macskakörmei között. A többfenekű ironia teljes distanciát teremt

De kínált-e valami halványan derengő kiutat a totális depresszióból ez az ironikus viszony a régi nyelvhez?

HALP a seccóról

Az ironikus beszédaktus távolságot teremt a felszíni jelentés és a beszédszándék szerinti jelentés között. Következésképpen az ironikus beszéd befogadója is kétféle lehet: van, aki csak az első jelentést, van, aki a másodikat is érti. Az ironikus beszédmód tehát úgy működik, hogy közönségét implicit módon szétválasztja „Ők”-re – akiknek csak az első jelentésre van fülük – és „Mi”-re – akiknek a másodikra is. Ezzel határt húz az „Innen” és az

„Onnan” közé. Az érzékeny befogadó felismeri ezt a határt. De amikor egy kijelentést már nem az Ők, hanem a Mi szemszögéből értünk meg, erős a kísértés, hogy az ironikus gesztuson túli tartalmat is adjunk a határnak. A secco nyelve kirajzolta ezt a határt, és a secco festői a határ innenső, „Mi-oldalára” helyezték magukat. A tartalomadás még ekkor nem következett be. Csak egy halk segélykiáltás jelezte, hogy szükség lenne rá: „Halp!”.

IRODALOM

Rorty, Richard: *Esetlegesség, ironia és szolidaritás*. Ford. Boros János, Csordás Gábor. Pécs, 1994. Jelenkor Kiadó. 223.

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit
Élet és Irodalom-előfizetéssel!

Rendelje meg igényes grafikai kivitelű ajándék-
utalványunkat, s adja át annak, akit tartalmas
és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.
Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező *Élet és Irodalom*.

Az ajándékutalvány
megrendelhető,
illetve megvásárolható
a szerkesztőségben:
1089 Budapest,
Magyarok
Nagyasszonya tér 10.,
tel.: 210-5149,
210-5159,
fax: 303-9241,
e-mail:
lapterjesztes@es.hu,
es@es.hu

Az előfizetés díja: negyedévre
8100 Ft, fél évre **14 100 Ft**,
egy évre pedig **25 200 Ft**

ÉLET ÉS
IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

